

SZÍNHÁZ. - FILM.

Paulay Ede.

1836—1936.

Ha mai nap a legkülönbélebb felfogású bíráló is nagyjában ugyanazokat az igényeket támasztja a Nemzeti Színház munkája iránt: az Paulay Ede vezetői működésének eredménye. Nemcsak hogy mindeddig legnagyobb igazgatója volt első drámai műintézetünknek, hanem valósággal megteremtője is annak a hivatástudatnak, melyet ma ettől az intézettől oly szigorúan számonkérünk.

Az ő működéséig — negyven éven át — a Nemzeti Színház lényegileg azt jelentette, amit ma a nagyobb vidéki színházak. Szállást adott mindenféle *színházi* kívánalomnak, sok és nagy áldozatot hozott a magas művészetnek is, de ajtót nyitott annak is, ami pusztá szórakozás, vagy pedig más természetű szolgálat, mint pl. az operáé. A műsor mellett a színészi rész is heroikus magánteljesítmények és fegyelmezetlen közös munka keveréke volt. Paulay a nyugat legjobb útmutató példái nyomán megteremtette a nemzet előkelő színházát s megszabta rendeltetésének hármias irányát: a hazai és külföldi klasszikus termékek szolgálatát, a magyar drámairodalom korszerű felvirágoztatását és az egyidejű külföldi termés legjobb és legjellemzőbb részének megismertetését. Mindez a színházi munka *anyagát* illeti. Gondja volt arra a *szellemre* is, melyet ennek áttelekesítésére és célismerő közvetítésére munkába állíthatott. Az egységes elgondolás és kidolgozás addig ismeretlen elvét tüzzel-vassal jogaiba iktatta. Rendezői nagy teljesítményekkel előtte már Molnár György is dicsekedhetett, de belőle merőben hiányzott az a szívósság és türelem, mely — egyes mutató megoldásokon túl — az egyenletes és biztos alapokra helyezett fejlődésnek megindításához szükséges. Paulayban együtt volt a józanság és a fanatizmus. Ezért bírt okos játékrendet és határozott játékstílust teremteni. Fogyatékos eszközökkel, de törhetetlen hittel olyan vállalkozásokat is megkockáztatott, aminő *Az ember tragédiájának* vagy a *Csongor és Tündének* színrevitele volt. Ezekkel valóban egész tekintélyének és hitelének kockázatát vállalta és vállalkozását azóta egy félszázad ítélete szentesítette.

Igazgatásának másfél évtizede az új Magyarország életének legbékésebb és legösszhangzóbb időszakára esik: a kiegyezés után megindult fellendülés éveiben kezdődött s a millénium előtt ért véget. Örök érdeme, mulhatatlan eredménye, hogy ezt a fél emberöltőnyi időt olyan szilárd alapok lerakására fordította, aminőkhöz fogható jó hagyomány megteremtésére máskor és másnak talán alkalom sem kínálkozott volna, s amelyeket az azóta elviharzott, válságos félévszázad sem ingathatott meg. A Nemzeti Színházban ma is Paulay intézetét tiszteljük, óvjuk és igyekszünk továbbépíteni.

Bánk bán.

Új színrealkalmazása a Nemzeti Színházban.

Ha van elcsépelet szólam : a «Prokrusztész-ág» alighanem az ; de ha van, amire ráillik : ez az új *Bánk*-rendezés mindenestül az. Nem a tragédia lényegének kerestek itt minél egyenértelműbb színpadi kifejezési formát, hanem egy ötletes és újszerűségével mindenestre megkapó színpadi *szervezet*-nek rendelték alá Katona művét. Mivel manapság a Nemzeti Színház dolgaiban oly szívesen szímatolnak kritikai kákán-csomótkeresést, késedelem nélkül előrebocsátom, hogy a mű *szövegének* ebből sem megcsontítása, sem meghamisítása nem támadt. Teljesebben és gondosabb mérlegeléssel kaptuk Katona ígét, mint valaha. Legfeljebb itt is az bizonyult nem csekély gátló-körülménynek, hogy a fődolgozról akárhányszor a mindenféle rendezői elgondolás és magyarázgatás céljaira bőségesen kihasznált forgó alkotmány mellékterületeinek látnivalói terelték el a megkívánt figyelmet, vagy pedig maguk ezek a fődolgozok kerültek olyan szerencsétlen elhelyezésbe, hogy ezzel igazi hatásértékük veszendőbe ment. Helyes gondolat volt az időtartamban szoroson egymáshoz zárkózó első három felvonást egyvégben adatni ; ezen belül pedig bizonyos szcenikai egységek szerint világosabban tagolni. De már a megnyitó mozzanatokban is Petur hangulatmegteremtő fellépése eljelen-téktelenedett a fölsőlegesen kidolgozott udvari «dombérozás»-ban, Bánk felvonászáró monológja moziszerű «premier plan»-ná olcsósosodott, majd a békétlenek tanácskozása végkép megsínylette a szűkös körívnnyílásokra tagolt építmény térviszonyait ; a színpad itt veszedelmesen hasonlított az ismert régi-módi, kétnyílású időjós házikókhoz, ezzel szinte játékosá lett, erősen veszélyeztetve Petur és Bánk küzdelmének súlyát.

Még jobban fokozódtak a technika szerencsétlen kényszerei a továbbiakban, melyek során szinte minden döntő mozzanat az építmény emeleti síkjára került, oly magasba, ahol a szereplők csak féltestükkal érvényesülhetnek s oly nyitott távlatok közé, melyek minden meghittebb szónak hitelét veszik. Melinda hálószobája itt afféle függőkert s Bánknak felindultságában is ügyelnie kell, hogy a boldogtalant legfeljebb a padlóra lökje s ne a — mélységbe. Gertrudis megöletésénél ugyanez a helyzet : a királyné szinte a korong peremére kénytelen kúszni, hogy haldoklásából többet kapjunk néhány — hörgésnél. Csak az ötödik felvonás használja szerencsésen a színpad lehetőségeit. Ehhez szó nem férhet, csak egy, de az nagy nyomatékkal : Endre zárószavai után semmiféle egyházi szertartást nem lehet *toldalékul* adni, hiszen csak még egy ilyen rendezői ötlet s a nézőket akár mindjárt a Melinda végtisztességére is ott lehetne marasztalni.

Magában az előadásban annyi a kimagasló érték, hogy sajnálni kell, ami ebből a technikai követelményeknek ezúttal áldozatul esik. Általános-ságban is megérezni, hogy a szereplőket feszélyezi részben a mozgás dolgában rendelkezésükre álló szűk tér, részben a beszédjükbe annyira beleavatkozó örökös dimenzió-csere. Nem érezhetik magukat szabadon a tragédia résztvevőinek, mert ugyanakkor azzal is számot kell vetniök, hogy együtt egy merész és veszélyes toronyépítménynek is — szobaurai, akikre a «házirend» parancsolóan kötelező.

De még így is egész sor kiemelkedő alakítás kíván elismerő méltatást. Mindenekelőtt Kiss Ferenc Bánkja. Már láttuk ebben a szerepben, de biztonságát csak megnövelte, átérzését csak elmélyítette az azóta eltelt idő. Talán

e szinte leküzdhetetlen nehézségekkel teli feladat még eddig benne lelt legkülönb vállálójára. Játéka az önmérséklet diadala, melynek nyugalma alatt sisteregve buzog az indulat lavája — egészen Katona elgondolása szerint. Habhánya lelkű ember magánélete mozzanataiban és parancsoló fellépésű nagyúr a köz dolgaiban. Gyilkosságának megérlelő indítékait is finom hullámzásban tárja elénk. Amikor pedig az államférfi elpusztul benne a földresujtott férj és apa fájdalmában: a legmélyebben szívenütő színészi mesterművet alkotja meg — egy szikrányi színészkedés nélkül. Az új Gertrudis, Mátray Erzsi szép és hatásos jelenség, ami szerepének értelmezését illeti, abban is gáncstalanul jó, csak a királynői indulatok feszítőerejét nem érezteti eléggé — belülről. Tőkés Anna Melindája is inkább szép és megható jeleneteket nyújt, semmint igazán összefogó jellemképet; dalfoszlányok emlékét ajándékozza nekünk, nem egy elhangzott bánatos melódiáét; inkább egy szerencsétlen sorsú udvarhölgyre emlékeztet, semmint a nagyúr hitvesére. Biberach alakjához Timárnak sok jó színe van, beszéde értelmileg kitűnő, de a játékos felsőség, a hazardjátékosnak minden pillanatban kockázatot vállaló szenvedélye hiányzik belőle; Odry fölényét idézte emlékünkre, melynek párja azóta sem akadt. Ottó gyáva érzékisége, meggondolatlan hevessége Ungvári Lászlóban kifogástalan tolmácsra lelt, egy fokkal érdekesebbé tette ezt az alakot, mint sok elődje. Tiborccal Somlaynak sikere van, de — igazán szólva — alig több, mint amennyi Tiborc panaszához multhatatlanul hozzátartozik. Somlay elszántan kerüli a teatralitást, de egy kissé ki is szárítja az alakot; s ami sehogysen járja: Katona szövegétől is elég sűrűn elkalandozik. Hosszú Zoltán Mikhál bánjából az aggastyáni méltóság hiányzik, inkább erdélyi havasi vén pásztor ő, mint agg spanyol főúr. Könyves-Tóth Erzsi Izidóra kevésbé hálás szerepével sokra nem jutott, búcsúvételében volt néhány jó hangja, egyébként — kivált a ravataljelenetben — semmi súlya nem volt a szavának. Régi és szívesen látott ismerősünk Kürti József Peturja. Rá talán csak méltóságból és tekintélyből férne valamivel több, de pompás férfiasága, remek magyar szőejtése így is megteszi a magát.

Hernani.

Victor Hugo tragédiájának felújítása a Nemzeti Színházban.

Nincs mit szégyenkeznünk rajta, ha Hugo tragédiáinak lélektanát, emberfestését hamisnak érezzük: a jellemek megalkotásának művészete az érzelmekben és szavakban dúskáló nagy lírikustól valóban idegen volt — nemcsak mi és ma érezzük annak. Jobban restelkedhetünk amiatt, hogy szenvedélyének hőfokáig nem igen bírnak már felforrni, pedig annak, hogy vad lobogásával együtt tartassunk, ez volna a feltétele; olyan feltétel, mely századunkban körülbelül mindenütt hiányzik. A Nemzeti Színház kegyeleti előadásából is főleg

az világlott ki, hogy génuszát ma már inkább csak a szó, mint az igazi hit szolgálhatja. A szava pedig csak tolmácsolt szó, mely nyomába sem érhet az eredetinek, még ha olyan tagadhatatlanul gazdag nyelvi és formai lelemény iparkodik is vele megbirkózni, aminőt Kardos Lászlónak világos eligazodású és szépen csengő fordítása tanúsít.

A színház mindenről gazdagon és odaadással gondoskodott, ami a különöségekhez tartozik. Hatásos színpadi képek, ragyogó jelmezek, néhol kissé már túlzásba is vitt «hangulati» megvilágítások, mind hozzájárultak ahhoz, hogy a rendkívüliség légkörét megteremtsék. A játék stílusa ellen sincs szavunk. Táray Ferenc játék-

mesteri minőségében — igen helyesen — nem kísérletezett azzal, hogy bármit is maivá, a mi világunkhoz közelállónak iparkodjék tenni. Valóban, efféle szándék a tökéletes meghamisítással jelentene egyet. Hugót bizony csak «kiállítás»-sal, mellkassal és tirádával lehet megszólaltatni, a szenvedélynek ma már nem mindennapi használatú koturnusára helyezkedve. A főszerepet, a hercegi vérű és lelkületű banditáét, szintén Táray vállalta, s mindent megtett, ami erősen értelmi színezetű, szűkös lírájú művészegyéniségétől telhetett; de nem telt elég: meglehetősen szikkadt és tárgyilagos haramiával ajándékozott meg, valószínűbb hugói lélegzetvétél nélkül. Mátray Erzsi eszményien szép megjelenésű Dona Sol, kitűnő versmondása is méltánylást érdemel, csak — biztosabb összefogó lendület híján — egy kissé jelenetekre hullt szét az alakítása. Kürti Józsefben volt méltóság és erő, de inkább a *Lear* Kent grófját mutatta, semmint konok spanyol főurat. A legszebb és leghíresebb szerep, Don Carlosé, Abonyi Géának jutott. Mélyen fájjaljuk, hogy ez a tehetséges művész újabban egyre inkább a könnyebb végéről lát hozzá feladataihoz. Egész magatartásában, taglejtésében, dikciójában valami bántó üresség nyilvánult meg. Mások a Victor Hugótól kétségtelenül megkivánt hősi pózok és más a «tükör előtti» színészkedés. Márpedig itt minden ezen a különbségen fordul meg.

Kristóf Katica.

Karl Zuckmayer színjátéka a Nemzeti Színházban.

Vándorkomédiások románca. Bátnatos életkép a porond és levegő hőseinek, az izomerő és lélekjelenlét hazardjátékosainak világából. A féliggyermek kis artistalány bukolikus szerelmének története, mely lemondással végződik, mert apjának, a komédiásdinasztia fejének életébe kerül, és Katicát, a ponyvasátor jótündérét, a vér szava visszaszólítja a gazdátlanul maradt trupp élére, a pillanatoknak kiszolgáltatott vándorsorsba, melynek szomorú epilógusát is itt láthatjuk már Bibbónak, a társulat zivatarosmultú gondozójának és pénztárnoknőjének élettörténetében.

Nem nagyigényű alkotás ez, nem is igazi dráma. Ami elibénk kerül, jobbára csak lírai zenekari kísérlete magának a drámai tételnek, mely vékonyan csörgedezik s akárhányszor el-eltűnik mint a hegyipatak. Hiányzik a zivatar ereje, mely sodrát félelmetessé duzzassza. De tagadhatatlan, hogy igazi író tollából került ki, mely nem garasos hatások szolgálatába, hanem parányiségük ellenére is, vagy éppen annak következtében megindító embersorsok nyomába szegődik. Az ő emberkéi a kicsiben a nagyot, a torzban a magasztosat, a csepűragásban a művészetet, az inségben a lélek szabadságát érzik és istenítik; pislákoló parázs mellett valami ősi láng csökevény maradékát őrizgetik, bukfencükkel valami hősi lendület méltóságát. A légtornász-kisasszony szerelmi lemondása is végeredményben az életformák és életeszmények örök összebékíthetelensége felé mutat.

Szívesen láttuk a Nemzeti Színháznak ezt a vállalkozását, melynek Kosztolányi Dezső fordítói művészete még külön rangemelést is adott; szívesen a vendégrendezőnek, Vaszary Jánosnak, friss munkáját s az előadás egész együttesét. A cirkuszigazgató hivatásgöggje és tiszta művészlelkűsége Rajnay Gáborra nehez és egyéniségétől meglehetősen távolálló feladatot rótt, annál jobban becsületére válik, hogy a lényegget így is megmentette; csak egy-két óvatlan pillanata ragadta el némi

keletlen groteskságra, ami ennek a szerepnek hiteles, bassermanni fel-fogásától merőben idegen. Katica alakjával Dayka Margit a legbiztatóbb kilátások között mutatkozott be új otthonában. Nem volt egyetlen hamis hangja, keresett mozdulata sem: a lelki és művészi igazságot szolgálta, üde lélekkel, meggyőző művészettel. Kacérkodása a félparaszt birtokosfiúval: szinte Keller falusi Juliájának ígézetét árasztotta magából. Vizvári Mariska is megint módját ejthette, hogy kiérdemesült cirkuszi művésznőjével tékozló gazdagságú társszerzőséget vállalhasson a szerző elgondolásában. Halmy Margit parányi epizódja is a művészi életvalóság ritka diadala. Jávor megállta a helyét, csak valamivel keményebbkötésű férfit kellett volna mutatnia. Pethes, Gózon, Sugár s főként Maklár, megannyi példáját szolgáltatja az aprószeres remekléseknek.

Az én leányom nem olyan.

Csathó Kálmán vígjátéka a Vígyszínházban.

Regényeiből jól tudtuk, hogy Csathónak kitűnő megfigyelése és józan ítélete van olyan dolgokról is, amikről a Nemzeti Színház falai közt szabadon nem igen beszélhet. Most a vígyszínházi légkörben bátrabban előáll a mondanivalójával. Nem úgy, hogy elléhásodik, hanem, hogy jobban nevéen nevezi a gyermeket. A fővárosi középosztály fiataljainak életét mutogatja, ezt a korszerű és felelőtlen műéletet, amellyel még azoknak is lépést illik tartaniok, akik rá sem születtek. És Csathó éppen nem helyezkedik a merev erkölcsbíró állásába, nem is marad a tüneti mozzanatoknál: keresi a bajok gyökerét. A tisztelt gyermekek mellett a tisztelt szülők is sorrakerülnek, ki is világlik, hogy a rosszul értelmezett

szeretet meg a tétova félintézkedések itt épp annyit nyomnak a latban, mint a fiatalok állítólagos «erkölcstelensége», amelynek mélyén az író megértése nagy biztossággal ráta-pint a kellő gondozás mellett ép tenyészetre is alkalmas, egészséges magra. Az ő kis Gittája a tűzveszélyes környezetnek inkább csak olyan «sodródója», talán csak külön gondviselése óvja meg tőle, hogy az «olyan» leányok népes szövetségében *jogosan* is helyet foglalhasson, de végül mégis megáll a talpán — zordonlágú édesapja és «barátnői» szerepben tetszelgő s már-már a fenn sem forgó bűnökben is mohó bűnpalástolói részességet vállaló mamája ellenére. A két nemzedékbeliek mellé Csathó még a «békebeli» öregek egy képviselőjét is odarajzolja, ezt sem elfogult eszményítéssel, sőt egy «anno dazumal» foltocskával, mely azonban így, az idők távolában, már valóban tisztító foltta nemesedik, akárcsak régi mintaképeknek, Csiky Nagymamá-jának családi titka.

Főerénye ennek a vígjátéknak, hogy valóban vígjátéki szándékkal és eszközökkel íratott, — nagy szó mai nap, amikor bohózzati jellemzésig sem emelkedő álvígjátékokat és plakátnyerseségű «életkép»-eket varrnak a nyakunkba. A második felvonásban az általános hazudozásnak kollektív torzképe Pailleron tollához sem volna méltatlan.

A Vígyszínház előadása is jólesően közeledik ehhez a magvasabb vígjátéki formanyelvhez. Aczél Ilona vendégjátékára e vonatkozásban valóssággal az első hegedű szerepe járul az együttesben; finoman, okosan, kellő mértéktartással szolgálja a darab *igazi* hangmémét. Muráty Lili Gittája kedves, friss, csak egy kissé feleslegesen magyarázgatja önmagát, helyesebben azt, amit az író már csak taktikából is dugdosgat. Örvendetes meglepetés Ajtay Andor higgadt, fő-

lényes, szerepének két színét kitűnően összehangoló játéka. Gombaszögi Ella őszinte benső melegséggel izgul a mama szerepében, csak a mondatvégek lipótvárosias feltornázásáról kellene itt lemondania. Bihary epizódjelenete valódi kis realista remek. Végül Rádayban sok az egyéni szeretetreméltóság, de kelleténél több a szerepétől idegen «dinkség» is. Hegedüs Tibor rendezése, Vörös Pál díszletei kifogástalanok.

Mackó.

Jean de Létraz bohózata a Pesti Színházban.

Mintha a negyvenedik születése napja felé közelgő Vígszínház a maga gyermekkorának emlékeit idézgetné, fiókéntében most bemutatott egy francia bohózatot, mely ötletében, felépítésében mindenestül a századforduló hagyományát élteti tovább. Párizsban él is ez a hagyomány, a francia kispolgári világuak ez a «pikáns»-sá elrajzolt torzképe, nálunk behozatali könnyűáru volt már a fénykorában is, most meg szintiszta anakronizmus. Stella Adorján, aki a fordítás munkáját végezte, érezte is ezt, s amennyire tehetette, pestiesre szerelte át az egészet; jobb nem lett ettől sem, legfeljebb stílusalanabb. A fiatal Hegedüs Gyula, Varsányi Irén, Tanay Frigyes annak idején megteremtette hozzá azt a játékötemet, mely a Vígszínháznak sokáig különlegességévé vált. Azóta ezt a harmadrangú színpadok is eltanulták és csinálják, s az efféle témák is (a rejtélyes pólyásbaba sorsa, akitől a férfiak itt kivételesen nem menekülnek, sőt min-

denki mohón vállalja a ludasságot) inkább illenek harmadrangú műintézetek játérendjére, mint a felnőtté érett Vígszínházéra.

Tarnay Ernő rendezésében élénk, csak egy kissé meggyőződés nélküli előadást kapunk. A Góth-pár áll legközelebb a hiteles stílushoz. Vaszary Piroska kelletlenül túloz, Mály Gerő pedig inkább lehetne katalán, semmint párizsi. Kabos a főszerepben mulatságos, de nem a darab valódi szellemében; nincs meg a «gerelyvető»-hitele. Az egész előadás legörvendetesebb jelensége a finom megjelenésű, szép beszédű és játéktudásban is egyre figyelemreméltóbb Sulyok Mária.

Mese a Grand Hôtélben.

Grünwald és Löhner-Beda zenés vígjátéka Savoir művéből, Ábrahám Pál zenéjével a Kamaraszínházban.

Állapítsuk meg, hogy Savoir munkájára itt már az apja sem igen ismerhetne rá; hogy széthullt részeit Ábrahám Pálnak tagadhatatlanul behizelgő muzsikája tartja össze; hogy az előadásban sok a kedvesség, a vígszínházi multú Ágay Irén kellemes operettdíva, a szegedi multú Vágó Mary túltemperamentumos szubrett, Latabár szeretetreméltó kómikus, Kertész Dezső kissé fáradt bonviván; állapítsuk meg végül, hogy a Kamaraszínház ezzel a kamaradarabnak bajosan mondható finom-vegyes *ragoût*-val alighanem megint százas előadássorozatot fog elkönyvelni. Mindezt megállapítván, kívánjunk hozzá szerencsét és — több szavunk ne legyen.

Rédey Tivadar.

NEVEK ÉS FILMEK.

Annak, aki figyelemmel kísérte az utóbbi hetek, sőt hónapok filmtermésének plakátjait, föltűnhetett, hogy jórészt férfinevek szerepelnek a reklámokon. Az úgynevezett nagy filmeket egy-egy színészi teljesítmény tette nagygyá, vagy valamivel kevesebbszer színésznői eredmény, de a combkultúrának mintha egyenlőre bealkonyodott volna. A témák kissé elfordultak az obligát szerelemtől, a drámai magban inkább szerepet kap a szerelem, mint a szerelemben a drámai mag. Természetesen, akik kívül maradtak az idők sodrán, még továbbra is a régi keretek között motoszkálnak, a kevéssé tiszteletreméltó operetti hagyományokban. De végeredményképen pozitívumnak lehet felfogni, hogy a filmtermelés jórésztében a felvevőgép már elhagyta a báltermeket és a revüszínpadokat, többet és mást akar. Sokszor már inkább életet, mint csillogást. A hangsúly a «külalacról» a színjátszó képességekre terelődött át, a filmeket inkább játsszák, mint kiállítják. A filmen szereplő ember középpontjába került a filmnek, nem úgy mint azelőtt és ma is sokszor, mint kiállított nő vagy férfi, hanem mint színész, mint megjelenítője és ábrázolója szerepnek és életnek, ami szerepben tükröződik. A három film középpontjában, melyekről szólunk, egy-egy színész áll, éspedig nem olyan valaki, aki filmen játszik, hanem színész a szó megjelenítő, újraalkotó értelmében.

Harry Baur

nevével és népszerűségével indult a «Bűn és bűnhődés», kissé jogtalanul kisebb betűkkel hirdelve a főszereplőt, a fővonzóerejű szereplő mellett. Akik Dosztojevszkij regényét filmre vitték, nyilván arra gondoltak, hogy a Raszkolnyikov története mindent magában foglal, ami egy filmet sikerre vihet és azonfelül műalkotás is, műalkotásra ad alkalmat. Ha a regény vázát nézzük: igazuk volt, ha a regény levegőjét: nem. Amit filmre lehetett vinni a könyvből: a történet, a diák és a vizsgálóbíró vonzó és nagyszerű színészi alakításra módot nyújtó figurája. Ez adja egyik lényegét a regénynek, ami egy másik lényeges jellemzője, azt alig lehetett filmre vinni. A lélek vívódásai, a diák annyira orosz elméletei, a lelkiismeret forrongásai, az a végtelenül izgalmas belső történés, ami tulajdonképpen a regényt teszi, nem jeleníthető meg. Nem lehet a rendezőt vádolni azzal, hogy nem tudta: az alapjában egyszerű történet nagysága valahol itt rejtőzik, nemcsak a figurákban, hanem a figurák mellett és a sorok között, de föltétlenül az események között. Raszkolnyikov elájulásai, botlásai, ügyetlenségei és tétovázó párbeszédei csupán függvények, egy belső történés függvényei, külső árnyékai. Az írónak van ideje és módja ezeket a történéseket hosszan és izgalmasan mesélni és az ő vonzásuk alá állítani be az eseményeket és szavakat, a filmrendezőnek nincs. Nála az események vonzása alá kerül a lélek, a sorrend fordított lesz. A súlypont átszáll a mesemögöttiről a mesére és itt van valahol a szükséges hiba, amit az ember folyton és állandóan érez, míg akadozva és kis borzongásokkal figyelni azt a remekművet, melyet Pierre Blanchard és Harry Baur a vászonra vittek. A lélek alakulásából nem sokat kaphatunk, abból a szükségszerű változásból, ami a regényeleji Raszkolnyikovot a Szibéria felé gyalogló rabtól elválasztja, a film alig tud valamit kihozni. A film szinte követeli a tér és idő sokféleségét és — a figura egységét. Mind a két figura állókép. Porfir alakja a regényben is ilyen állandó, Raszkolnyikov regényeleji alakját azonban nagyon sok vá-

lasztja el a regényvégi Raszkolnyikovtól. A filmen a diák is álló jellem, az alakulások nem benne mennek végbe, hanem rajta. Hogy úgy mondjam : a regény olvasója számára az a lényeg : *hogyan* szánja rá magát arra, hogy bevallja a gyilkosságot. A film nézője számára, noha tudja a véget, hogy : jelentkezik-e vagy sem? Erről a különbségről hiheti valaki, hogy árnyalati, de ez az árnyalat tette a «Bűn és bűnhődés»-t, a regényt halhatatlanná.

A film, mint film, nem remekmű, de Harry Baur és Blanchard játéka az. Harry Baur mozdulatairól külön tanulmányt kellene írni, ahogyan a Dosztojevskij párbeszédei mögötti embert megjáltssza, elmúlhatatlan élmény. Hirtelen fordulásai, a taglejtések, melyekkel a láng körül szállongó lepkéről szóló szavait befejezi és az arc, ami e befejezés végére szinte démonian a diákra világít, maga is remeklés, már ezért érdemes lett volna egész filmet csinálni. De végig minden szava és minden mozdulása szinte tökéletesen ad egy hallatlanul érdekes figurát, minden félpercnyi játékában több szellemi munka és intelligencia van, mint egy egész átlagos magyar filmben. Blanchard nem kevésbé kitűnő, ideges szájmozdulatai, intellektuális és rajongó arca, mely végig a filmen a szellem negyvenegyfokos lázát tükrözi, célzatosan túlját-szott szerepe méltó a regényhez és Dosztojevskihez. Túláságosan és groteszkül mozgékony vonásai teljes sikerrel adják azt a kissé beteges, kissé szegényszagú és egészségtelen levegőt, ami annyira lelke a regénynek. A film : rábizta magát erre a két színészi remeklésre és alig adott melléjük mást, minthogy a díszleteteket homályosan világítottatta.

Inkisinoff

nevével hirdették a «Pénz rabjai» című német filmet, mely inkább címéhez, mint Inkisinoffhoz méltó. Szerepel benne egy poroszarcú, kövérkés hajóskapitány, egy «Braut», akire leginkább ez a német szó illik és aki menyasszonynak sokkal rokonszenvesebb lenne, mint színésznőnek, egy jóarcú csúnya bankember, három kedélyesen becsületes matróz és egy csomó utolérhetetlenül bájos és jó fényképezett pingvin. Ezenkívül Inkisinoff is, eléggé mellékes szerepben, nyilvánvalóan vonzóerőnek a jámbor közönség számára. A mese nem egészen rossz, de rendkívül ügyetlenül hozzák ki, a néző az előadás végén vegyes érzelmekkel távozik. Főként azért, mert Inkisinoff miatt jött és belőle kapott a legkevesebbet. Noha a film nem éppen rossz, ez elveszi minden közepes értékét is, a Dzsingisz Khán színészenek alakítása helyett bajtársiasságot kapni, ha az eddigieknél valamivel vonzóbb tálalásban is, jelentékeny csalódás. Kár, hogy a német film még ezzel a termésével sem tudott kivergődni zsákutcájából, ámbár már elég jó úton jár vele. A nemárja néző bizonyos meglepéssel távozhatott, hogy e német filmnek legfőbb vonzóereje mégis egy nemárja : Inkisinoff.

Clark Gable

Charles Laughton és Franchot Tone jelentik a neveket és a tökéletes színészeket a Lázadók című filmben, mely azonfelül hogy jó színészeket hoz, talán a legjobb film, amit az utóbbi időben a «Produkción» jóvoltából láthatunk. Laughton kapitánya és Gable tengerésztszítje egymáshoz méltó színészi remeklések, a kapitány kíméletlen, zord és kemény figurája szinte tökéletes. Kevés más színész tehette volna, hogy ennyit kiabál és ordít mint ő, anélkül, hogy egyetlen hamis hangot ütne meg, anélkül, hogy az ember egyetlen egyszer tudná túlzásnak tekinteni a játékot. A kapitány dühös sétái, melyekben

a robbanó szenvedélyes düh mellett valami lapuló gyávaságot, a kormányzott tömegetől való titkolt félelmet is érezni, erős mozdulatai és csak néha feloldódó kegyetlen merevsége kísérik a nézőt jóval azután is, hogy látta a filmet, mint az irodalmi remekművek alakjai. Gable arca nagyszerű kísérete a kapitány kegyetlenségének, a korbácsolásoknak és koplaltatásoknak, ahogy engedelmeskedő és kemény első tisztből lázadóvá válik, annak minden motívumát pontról pontra ki tudja fejezni az arcával is. De ezen túl minden szereplő a helyén van, mint a matrózok a hajón, mindenki, még a legmellékesebbek is erejük legjavát adják, nincs egy pont, ahol a film meginogna, ahol az emberábrázolás tétovázna, ahol a feszültség lankadna. Pedig a korbácsolásokból, árbochoz kikötésekből, tengerbehullásokból csak annyit ad a film, amennyit a gyöngébb idegzetű néző is el tud viselni, az izgalmat nem annyira tények realitásával, mint inkább a képek ritmusával hozza a rendezés. A képek, ahogy váltják egymást, még egymást világítják meg és egymás hatását egészítik ki, ahogy a zongora utoljára leütött billentyűjének a hangja is színezi a következő hangot. Mindezen túl azonban a szellem, a levegő az, amiben a film leginkább remekmű, ez a szellem egyenes utódja a hindu lándzsás szellemének, férfítörténet, kevés nővel, sok bátorsággal, sok harccal és sok keménységgel. A pár Tahitibeli kép csak múlóan és annyira enyhíti a sötét és férfias filmet, amennyire szükséges. Két órán keresztül csaknem ugyanazok történnek, a filmnek még sincs egy kritikus pontja sem, abba hagyni sehol sem lehetne. A színészekről a legdicséretesebb jelzőt lehet elmondani: tökéletesen emberiek, a képek teljesen kidolgozottak, még a vitorlák kieresztését is úgy fényképezték, hogy érezze és értse, aki sose látott vitorlást, az is. Ahogy az izgalom és a feszültség egy pillanatig sem lankad: rendezői remekmű, ahogyan játszanak: színészi remeklés, ahogyan kép, játék, történet, szereplő összeáll: film a szó művészi értelmében. A reklámja azt hirdeti: két millióba került. Megérte.

(Sz. Z.)

Z E N E.

BARTÓK BÉLA V. vonósnégyesét mutatta be legutóbbi hangversenyén az *Új Magyar Vonósnégyes* (Végh, Halmos, Koromzay, Palotai). A mű rendkívüli technikai nehézségek legyőzését követeli s éppen ezért a legnagyobb elismerés illeti a fiatalokat, akik semmi fáradságot, időt nem sajnálva igyekeztek megfelelni a nagy feladatnak. Ez az az út, amely idővel elvezeti őket a nagyszabású alkotás szellemi, lelki tartalmának mélyebb felfogásához, megértéséhez is. Első hallásra legbiztosabb megérzésünk egy páratlan gazdag zenei fantáziához vezet, amely egy pillanatra sem enged ki a hatalmából; az öt tételen keresztül az első taktustól az utolsóig kényszerít min-

ket arra, hogy feszült figyelemmel kísérjük fáradhatatlan kutatását a neki megfelelő kifejezési eszközök után. És ebből a kutatásból mindig leszűrtebben, mindig klasszikusabb tisztasággal bontakozik ki Bartók Béla teljesen egyéni zenei nyelve, amely olyan ritka nagy értéke korunk zeneművészetének. A négy vonóshangszer szinte alig bír megfelelni az alkotó képzelet követelményeinek. Csodálatos hangokat hallunk, amelyek átsurranó légiességükkel teljesen újszerű eredetiségükkel egyszer a lélegzetünket fojtják vissza, hogy másszor megint hatalmas akkordtömbökben ragadjanak magukkal. Az anyag és a forma felett való tökéletes uralom visz Bartók zenéjébe

valami utánozhatatlan előkelőséget, amelyből mindig kisugárzik a soha nem hivalkodó s mégis a maga rejtett, mindenütt jelenléttségében annál megragadóbb erő. Ebben a tekintetben talán a legjellemzőbb a Scherzo tétel, melyre Bartókot a bolgár népzene ihlette. Az alkotó Bartók Bélának kimeríthetetlen ihlető forrása a nagy zenei néprajz-kutató Bartók Béla. (Ő az első, aki a román kolinda dallamokról szóló legújabb könyvében bolgár ritmusú népdalokat közöl.) Mondanivalója — egy nagy lélek vallomásai önmagáról — kifogyhatatlan, de mindez egy pillanatra sem bontja meg a szigorúan klasszikus forma kereteit, egy pillanatra sem gyengíti a fölényesen uralkodó szellem rendező erejét.

Szilárd meggyőződésünk, hogy az V. vonósnyegyis is azok közé a művek közé tartozik, amelyek messze előre vetíti a jövő zeneművészet irányát, teljes értékét tehát éppen az idő fogja felfedni.

UDAY SHAN KAR hindu táncos csoportja érdekes, ritka szemléletet nyújtott a keleti művészetről. Erősen vallásos és faji jellegű ez a művészet. A hinduknál a zene, ősi hagyományaikhoz híven, ma is kultikus jelentőségű: évszázadok óta öröklött törvényeknek engedelmessékedik. Számtalan ütőhangszerük, dobfélék, lantok, fuvola már látványnak is érdekesek, hát még amikor a hindu zenész a különféleképpen hangolt dobot maga elé rakja s ujjaiával olyan boszorkányos ügyességgel üti ki rajtuk a legkomplikáltabb ritmusokat, villámgyors futamokat, amilyen hangszertechnikát nálunk nem is ismernek. Melódikus invenciójuk viszont az európai fülnek nagyon egyhangú, folyton ismétlődő motívumokból áll. Itt is a keleti népek erős hagyományai uralkodnak, bizonyos dallamsémák, melyeknek hangközei, tempói előre

megszabottak s csak a gazdag díszítő elemekben mutatnak némi szabadságot: ezekben éli ki a hindu zenész rögtönző fantáziáját. A táncok kíséreténél különösen a ritmikus, ütőhangszerek játszanak nagy szerepet. Megkapó az a mély áhítat, amellyel minden mozdulat szimbolikus jelentőségét a ritmus ősi élményén át kifejezik. Ebben a kifejezésben inkább a befelé forduló, intenzív s nem a nagy külső mozgalmasságot szolgáló eszközöket használják. Igen fontos szerepet kap a kar, a kéz, az ujjak, az arcizmok mozgása — mind egy-egy szimbolikus érték a kifejezésben —, ami a beavatatlanok előtt az egész táncprodukciót kissé élettelennek, monotonnak, erősen le-tompítottnak, fátyolozottnak tünteti fel. A milieu teljes stílusalansága, a sivár hangversenydobogó és dekoráció is sokat rontottak a nagyobb illuziókéltés lehetőségén. Hiába, minden igazi faji művészet csorbát szenved, ha kiszakítják természetes környezetéből, mert ez mindig szerves része az egész léleknek, amely a zenében kifejezésre jut. De mindettől eltekintve, mélyen emlénkünkbe vésődött a hindu táncosok magasrendű ethikai felfogása a zeneművészetről. Minden nép a maga temperamentuma, lelkesége szerint törekszik a zenében kiterjeszteni földi korlátait. Így a legősibb zenei élményben, a ritmikus élményben érzi magát a hindu legközelebb isteneihez és nemzeti hőseihez, a magasabbrendű ember eszményéhez. Uday Shan Kar és társainak érdeme, hogy ezt, a talán egész mást váró közönségükkel éreztetni tudták.

DOHNÁNYI—THIBAUT szónataestjén teljes tárgyilagossággal állapíthattuk meg a magyar mester nagy zenei fölényét francia művész-társával szemben. Thibaut rendkívül elegáns, finom tónusú, szellemes, tö-

kéletes technikai készséggel rendelkező hegedűs, de művészetéből hiányzanak a mélyebb lelki rétegek, a benső átéltség melegsége. Mozart A-dur szonátájában élvezhettük legjobban világos formáló képességét, vonóvezetésének pompás könnyedségét, nemes tónusát, de már C. Franck szonátájában és Schubert B-dur triójában partnerei vezettek. Különösen utóbbinál köszönhattuk Dohnányi és Kerpely mesteri játékának, hogy nemcsak a műhangzás szépsége, hanem Schubert lelke is meglevenedett előttünk. Alig lehetett betelni a három hangszer között megszóló dallamgazdagsággal, fényben és árnyékban váltakozó, folyton el-el álmódózó, messze elkalandozó témáinak szépségével. Muzsikális volt ez a szó legnemesebb értelmében.

LISZT FERENCNEK, a nagy egyházi zeneköltőnek külön est keretében hódolt a főváros három legnagyobb templomi kórusa. A *belvárosi templom énekkara* Liszt kisebb motettáiból adott elő néhányat és a Krisztus-oratóriumból a «nyolc boldogság» szülő-vegyeskarra írt fejezetét. *Harmat Artúr* nagyszerű vezetésében különösen élvezhettük ennek az ihletett zenének a szépségeit. A Krisztust személyesítő bariton szólóra mindig a kórus válaszol. Majd ájtatosan elmélkedve mondja utána a gyönyörű szöveget, majd nyugtalanul, megdöbbenve: új számára ez az értékelés. Hogy lehetnek boldogok a lelki szegények, azok, akik sírnak, akik éheznek és szomjúhozják az igazságot? Liszt zenéje élő erővel vési a szívekbe az egyszerű súlyos szavakat, hogy a legutolsó boldogságnál az egész kórus diadalmas hittel magasztosítsa fel a krisztusi tanítás legsúlyosabb tételét: «Boldogok, akik üldözést szenvednek az igazságért, mert övék a mennyeknek országa».

A *Lipótvárosi Bazilika Demény Dezső* pápai preláthus szakavatott vezényletével igen szépen adta elő Liszt *Missa choralis*-ának első részét. Liszt itt az ősi gregorián dallamokat használja fel témáknak, amellyel örök mintaképet állított stílszerű feldolgozásukra. Korunknak az egyensúlyozott, klasszikus szellem felé hajló törekvése jobban meg tudja közelíteni a gregorián dallamok sajátos szépségét, amely előtt Liszt korlátokat olyan nehezen tűrő szabad szelleme is alázattal hajolt meg. Messze van itt a szimfonikus költemények pazar, színes nyelvétől, s csak az egyházi szellem szigorú kötöttségében éli ki szöveggillusztráló művészetét.

A műsor II. részét teljesen kitöltötte Liszt *Esztergomi miséje*, amelyet az esztergomi bazilika felszentelésére írt. Nem csodáljuk ha a «jövő zenéjének» ellenségei annyit intrikáltak itthon is ez ellen a mű ellen. Új, modern volt ez minden ízében. Liszt Beethoven nyomdokain halad a dogmatikus téma drámai felfogásában, de a kifejezés élesen körülhatárolt jellegzetességében, a formálás nagyszerű arányosságában, egységében, egész eszmei és érzelmi tartalmában az egyházi zene modern szellemű reformátora áll előttünk. A «Kyrie» melódikus gazdagságának egyetlen nagy lélegzetben kiszélesedő áradata és a «Gloria» örömteljes liraisága után a hatalmas «Credo» teljesen lenyűgöző hatást vált ki. A hívő szeretetnek ezt a lángolóan extatikus kifejezését talán csak egy Assisi Szent Ferenc himnuszához lehetne hasonlítani: az «incarnatus» és a «crucifixus» szavaknál valóban a legnagyobbak nyelvét beszéli. Megragadó, ahogyan Liszt az Agnus Dei-ben befejezésül még egyszer felsorakoztatja a mise összes témáit, mintegy még egyszer elpanaszolja Istenének fájdalmát, még egyszer könyörög vigasztalásért, hogy lélekben megerősödve távozzon haj-

lékából. A nagyszabású művet a *Koronázó templom énekkara* adta elő *Sugár Viktor* vezényletével.

KRESZ GÉZA, a sok éven át külföldön működő s nagy sikereket arató magyar hegedűművész, Ysaye Eugène egyik legkitűnőbb tanítványa, feleségével, *Drewett Norával* szonátaestet rendezett. *Brahms* három hegedű-zongora szonátáját adták elő. Nagykulturájú, széles látókörű, finom muzsikuskokat nyert velük vissza a magyar közönség, olyanokat, akik mélységesen meg vannak győződve hivatásuk nemességéről és komolyságáról. Minapi játékukat is ez az előkelő, magas színvonalú felfogás jellemezte. *Brahms* G-dur szonátájának finom gráciája, bensőséges han-

gulata, a különös szépségű édes-bús rezignációban kihangzó Coda konzseniálisan elevenedett meg a kitűnő művészpár játékában. Az A-dur szonáta «Andante grazioso» tételében, amely talán a leggazdagabb melódiákban, különösen otthon volt Kresz Géza tónusának kristálytisztta, meleg, éneklő kantilénája. A d-moll szonáta érdes, erővel teljes, szenvedélyesebb, pathetikus stílusában viszont a zongora jutott Kreszné lendületes és virtuóz játékával nagyobb szerephez. Bár hatásosságában ez a szonáta való leginkább koncert-előadásra, mégis az első kettőt éreztük igazi brahmsi alkotásnak: a szemlélődő, elégikus, rezignált lélek alkotásának. A szép estnek igen nagy sikere volt.

Dr. Prahács Margit.

K É P Z Ő M Ű V É S Z E T.

Szolnoki művészek a Szalonban.

A solnoki művésztelep immár hatvan esztendő óta virágzik. A háború óta, Nagybánya elvesztével jelentősége még megnövekedett. Tagjai minden évben kiállítás rendeznek telepükön, ezúttal együttesen felvonulva mutatkoznak be a budapesti közönségnek. A falakon ott látni az elhunyt mesterek vásznait is, így Bihari Sándornak többször méltatott Vasárnap délután-ját, mely a magyar naturalizmusnak egyik legkiválóbb alkotása, Deák—Ébner Lajos, Aggházy Gyula, Faragó Géza, Hegedüs László, Jávor Pál, Ligeti Antal, Mihalik Dániel, Perlmutter Izsák, Vágó Pál, Zemplényi Tivadar és Zombory Lajos szebbnél-szebb kompozícióit, melyek a művésztelepet annakidején jelentékkennyé tették.

A mai együttes sem szűkölködik értékes egyéniségekben. Aba-Novák Vilmos a nyüzsgő vásári életből

ragad ki néhány bravúros pillanatfelvételt. Chiovini Ferenc változatos, színes kompozíciókkal szerepel. Fényes Adolfnak néhány régi képe e kiváló festő naturalista korszakába világít be. Pátzay Pál markáns szoborképmásokat állított ki, Pohárnok Zoltán néhány mély tűzű, hangulatos tájképet. A két Pólya-testvér közül Tibor bruegeli humorával kap meg, Iván inkább az újklasszicizmussal tart rokonságot. Vidovszky Béla impresszionista tájképein kívül meg kell még említeni Zádor Istvánnak artisztikus műterem képeit.

Az Ernst-Múzeum csoportkiállítása.

Az Ernst-Múzeumban két csoportkiállítás keretében Basch Andor, Domanovszky Endre, Ijjász H. Imre, Kontuly Béla, Vadász Endre és Halmágyi István, majd Barcsay Jenő és Vilt Tibor mutatták be munkáikat.

Basch Andor sokáig élt Párisban

s főképp Van Gogh művei fogták meg. Kontuly Béla neoklasszikus felfogását újabban némi archaizálással, az olasz quattrocentóhoz való visszanyúlással színezi. Domanovszky Endre, aki néhány évvel ezelőtt neoklasszikus képekkel kezdte pályafutását, erjedőben levő figyelemreméltó tehetség. Oldottabban, festőiebben dolgozik, sok érzéke van az artisztikus finomságok iránt s úgy látszik, jó helyen keresi a kibontakozást.

Barcsay Jenő a fiatal nemzedék egyik legerősebb képviselője. Tájképet és figurákat fest, nem nagyon változatosan, de problémáit gyökerükig lenyúlva tanulmányozza. Egyelőre még a monumentális kompozíció új megoldásának kísérlete nem vezetett teljes eredményre, de az alapos, közönségnek nem bókoló, lelkiismeretes művész szemlátomást halad előre. Vilt Tibor patétikus szoboralakjai rendkívül tehetséges, érzékenyen mai művésznek kiforratlan alkotásai; arcképei mutatják kiváló képességeit, amelyek egyelőre csak

megcsillannak monumentális kompozícióiban.

Aba-Novák Vilmos.

A Szépművészeti Kiállítások Mária Valéria-utcai helységében Aba-Novák Vilmos mutatja be legújabb termését. A «látnivalók eleven sokadalma» nyüzsgöve borítja el a vásznakat. Alföldi és erdélyi vásárok, cirkuszi jelenetek, tájképek sorakoznak egymás mellé, a színek versenyt rikoltoznak a formákkal, melyeket egy optimista, élettől kicsattanó, életet szerető varázsló elevenített meg. Aba-Novák utolsó kiállítása óta nem sokat változott, azonban előadási módja, ha lehet, még tökéletesebbé vált, még színesebbé, még nyüzsgőbbé. Az az érzése a nézőnek, hogy bár ezt a fajta pikturát jobban már nem is lehet megjeleníteni, a közeli jövőben Aba-Novák pikturájában nagy fordulat várható. Azon a csapáson, melyet most tört, eljutott az utolsóelőtti lépésig.

Genthon István.